

Становище

върху дисертационен труд за придобиване
на научна степен „Доктор на науките“

Автор на дисертационния труд: проф. д-р Юли Тодоров Радев

Тема на дисертационния труд: „Пазарно неравновесие – теоретични модели на и емпирични тестове на либерализацията на газовия сектор в Европа“

Професионално направление: 5.13 Общо инженерство.

Научна специалност: Индустриален мениджмънт

Становище: доц. д-р инж. Борислав Николов (заповед на Ректора на Минно-Геоложки университет „Св. Иван Рилски“ № Р - 453 от 14 юни 2022 г.)

1. Актуалност на разработвания в дисертационния труд проблем в научно и научно-приложно отношение.

Дисертационният труд е структуриран в две части от по пет глави, заключение, научни приноси, библиография и 2 приложения с общ обем от 215 страници.

Основният текст на дисертацията обхваща 181 страници, в които има 15 таблици и 16 фигури (графики). Библиографията включва монографии, статии, статистически издания, база данни и документи на ЕС, МВФ и отделни държави, от които цитирана библиография 329 източника и обща библиография 224 източника.

Тематиката третирана в дисертационния труд е изключително актуална обуславяща се от нарастващите енергийни проблеми в т.ч. зависимостта от вноса, недостатъчната диверсификация, високи и нестабилни цени на енергията, рискове относно сигурността на доставките и още много други.

В дисертационния труд са използвани няколко работни хипотези. Изследователската теза следва идеята, че двустранните преговори между търговците диктуват пазарните цени, а не обратното.

2. Степен на познаване състоянието на проблема и творческа интерпретация на литературния материал.

За целите на изследването цитираната библиография включва 329 източника и обща библиография 224 източник. Те са пряко свързани с темата и реално използвани в дисертационния труд. Използваните литературни източници са достатъчно разнообразни и богати за осъществяване на задълбочено научно изследване в дадената област.

Това показва, че авторът на дисертационния труд има задълбочени познания в научните разработки и постиженията в областта на изследвания проблем. Това е способствало той логически да достигне до съответните теоретико-методологически обобщения, методически и приложни предложения и решения.

3. Съответствие на избраната методика на изследване с поставената цел и задачи на дисертационния труд с постигнатите приноси.

Избраната методика на изследване и поставените цели и задачи на дисертационния труд съответстват на постигнатите приноси. На основата на извършените теоретични и емпирични изследвания са дефинирани количествени показатели, които съвместно с методите на регресионния анализ са тествани три хипотези за баланса на дългосрочни договори-спот трансакции и неравновесието на газовите пазари в Европа.

В първа част на дисертационния труд е извършено следното - изведен е механизмът на пазарното неравновесие в статичен и динамичен план, дискутирани са основните структурни компоненти на динамичното неовалрасианско неравновесие: теорията на завършените пазари Ароу-Дебрю; теориите на последователно развиващите се пазари; моделите на пълното и непълното договаряне. Представени са предизвикателствата пред неовалрасианското неравновесие, в т.ч. моделирането на непълното договаряне, разширява територията на динамичното неравновесие с т.нар. не-валрасианско неравновесие.

Във втора част на дисертационния труд е извършено следното - направен е преглед на състоянието и развитието на газовия сектор в Европа, представена е методика за оценяване на енергийното търсене на базата на регресионния анализ, извършен е регресионен анализ на търсенето на природен газ от домакинствата. Изследвани са данъчните ефекти от дългосрочните договори и спот трансакциите за доставка на газ в Европа, разгледано е пазарното неравновесие и продължителността на дългосрочните договори.

4. Научни и/или научноприложни приноси на дисертационния труд

В общ план оценявам постигнатите приноси в дисертационния труд като значими за науката и практиката в областта на пазарното неравновесие и механизмите за постигане на пазарно равновесие областта на газовите пазари, а именно:

1. На основата на статичните модели на Маршал, Валрас и Еджеуърт е разработена оригинална концепция за пазарния механизъм, според която двустранните преговори диктуват пазарните цени, а не обратно, както е в производствения модел на Валрас. Тази промяна, която е израз на несъвършената прозорливост на търговците, се обвързва с прояви на несигурност относно поведението на другите търговци, наречена поведенческа несигурност. Последователното застраховане на поведенческата несигурност в процеса на двустранните преговори е представено като основната причина за бавното приспособяване на пазарите спрямо естественото равновесие на Валрас или преговорното решение Корно-Неш. Във всяка търговска фаза пазарите временно се балансират, но това временно равновесие е състояние на неравновесие спрямо по-високия критерий за равновесие. Последното тълкуване дава името на пазарния механизъм. Доказана е съвместимостта на новата концепция с принципа за двойственост на пазарното равновесие на Адам Смит, конкурентната среда на Корно, преговорния процес на Зойтен и Неш, кейнсианското неравновесие, модела на формирането на капитала и кредитирането на Валрас, неовалрасианските теории.

2. Внимателният прочит на Елементите на чистата икономика на Валрас насочва към извода, че моделът на формирането на капитала и кредитирането на Валрас е

динамичен аналог на модела на Маршал и статичния механизъм на пазарното равновесие/неравновесие. В някои от забележителните публикации на Хайек (1935, 1937, 1968), надграждащи този модел на Валрас, са открити първите свидетелства за ролята на поведенческата несигурност като основно препятствие пред пазарното равновесие. Подобни аргументи се използват в критиките на теорията на завършените пазари Ароу-Дебрю през 1960-те и 1970-те години. Всичко това дава основание неовалрасианските теории, с характерните прояви на физическа и поведенческа несигурност и несъвършена прозорливост на търговците, да се представят като носители на динамичния механизъм на пазарното неравновесие. Посредством теорията на равновесието при рационални очаквания на Лукас, Раднер, Гросман и др. и теорията на временното равновесие на Хикс и Грандмон са описани два сценария на динамичното неовалрасианско неравновесие, които кореспондират с дефинираните от Хайек два източника на поведенческа несигурност - информационната асиметрия и опортюнистичните действия на търговците. С модела на потребителското решение Хикс-Линдал е онагледена връзката между стоковите и трудовите пазари и капиталовия пазар в последователно развиващата се икономика.

3. На основата на сравнителен анализ на печалбата от търговията в рисковите индустриални сектори е направен извода, че дългосрочните договори са най-ефективният инструмент за застраховане на поведенческата несигурност на олигополните несъвършено конкурентни пазари. Моделите на договарянето от новата институционална икономика са представени като част от двата сценария на неовалрасианското неравновесие. Пълното договаряне се комбинира с теорията на равновесието при рационални очаквания, а непълното договаряне с теорията на временното равновесие. Съвременната версия на теорията на обществения договор изпълнява ролята на социална рамка на двата сценария и новата концепция. Като основна слабост на цялата теоретична конструкция е посочена липсата на коректен модел на ограничената рационалност. В специално разработен казус е предложен нестандартен подход за извеждането на обобщаващ модел на договарянето, който комбинира компоненти от различните договорни теории. Балансът между дългосрочните договори и спот транзакциите на борсовите пазари е представен като мярка на неравновесието на олигополните несъвършено конкурентни пазари. 180

4. На основата на т.нар. не-валрасиански модели от новия неокласически синтез е дефиниран друг вид динамично неравновесие, което е алтернатива и допълнение на неовалрасианското неравновесие. Допускането в тези модели, че лихвеният разрыв е резултат не от бавното приспособяване на цените на стоковите и трудовите пазари (както в популярните модели на М. Уудфорд), а от несъвършенството на капиталовия пазар, дава основание да се приеме, че дисбалансът инвестиции-спестявания се поддържа от проявите на поведенческа несигурност на капиталовия пазар. Тази несигурност, която се трансформира в преговорните отношения на стоковите и трудовите пазари, е източник на динамично неовалрасианско неравновесие, което може да прерасне в сериозни финансови и икономически кризи.

5. С помощта на моделите на Маршал и Корно-Неш, на дългосрочните и краткосрочните еластичности на търсенето и предлагането на природен газ, както и на договорните модели от новата институционална икономика, са изведени три количествени показатели на баланса между дългосрочните договори и спот транзакциите, който е мярка на неравновесието на либерализиращия се газов пазар в Европа: относителната ценова еластичност на търсенето; симетрията/асиметрията на преговорните сили;

продължителността на дългосрочните договори. На базата на тези показатели са тествани три хипотези: (1) В краткосрочен план конкуренцията на горивата остава слаба. Ниската краткосрочна ценова еластичност предопределя високи стойности на относителната ценова еластичност и по-голяма печалба на добивните компании от дългосрочните договори; (2) Дългосрочните договори не пренасочват данъчната тежест към производителите. Преговорните сили в тях остават асиметрични и те не могат да се заместят ефективно със спот транзакции; (3) След старта на либерализацията продължителността на дългосрочните договори за доставка на газ намалява с бързи темпове, което ги доближава до спот транзакциите. Поради нарастващите инвестиции в неконвенционални находища обаче тази тенденция се обръща и броят и продължителността на договорите започват да растат.

6. За теста на първата хипотеза е извършен панелен регресионен анализ на търсенето на природен газ от домакинствата в 12 страни от Европейския съюз, в това число България, на базата на данни за периода 1989-2020 г. Предпочитанията към методите за регуларизация на Тихонов в оценяването на дългосрочните и краткосрочните еластичности се обосновават с исторически обзор на методите на регресионния анализ и тяхното приложение за енергийното търсене, както и с отчитането на многоаспектния характер на енергийното търсене и потребление. Тестът на втората хипотеза изисква предварителен анализ на разпределението на данъчната тежест с моделите на Маршал и Корно-Неш. Извършеният регресионен анализ показва, че цената на природния газ в дългосрочни договори не зависи от данъците, което е косвено доказателство за асиметричността на преговорните сили. За теста на третата хипотеза продължителността на дългосрочните договори е регресирана спрямо прокси променливи на инвестициите в специфични активи и други ключови детерминанти на транзакционните разходи.

5. Преценка на публикациите по дисертационния труд.

Представен с списък с публикации в т.ч. студии и статии по проблеми на теоретичното моделиране на пазарното равновесие и неравновесие осем броя и по проблемите на газовия сектор също осем броя. В сп. Икономическа мисъл са 6. В сп. Икономически алтернативи са 3. В сп. Икономически и социални алтернативи са 1. В сп. „Икономика 21“ са 1. В сп. International Journal of Innovative Technologies in Economy са 1. В International Scientific and Practical Conference, "World Science", Rost (Dubai) са 1. В Global Advanced Research Journal of Management and Business Studies (GARJMBS) са 1. В сп. „Ютилитис“ са 1. В Годишник на МГУ “Св. Ив. Рилски” са 2.

От представените 16 публикации, свързани с дисертационния труд в 15 са самостоятелни и една е в съавторство, като и в нея проф. Радев е водещ автор. Отразени са и 58 цитирания.

От представеното е видно е, че идеите и научните постижения на автора на дисертационния труд са получили обществено признание и се използват от научната общност.

6. Мнения, препоръки и бележки.

Научните изследвания и представените резултати в дисертационния труд, дават решение на поставените задачи и постигат формулираните основни цели. Направените изследвания, анализи и заключения, биха могли да подпомогнат изключително много

работата на както на сегашните, така и на бъдещи експерти в областта на газовия сектор в България.

7. Заключение с ясна положителна или отрицателна оценка на дисертационния труд.

Дисертационният труд на тема: „Пазарно неравновесие – теоретини модели на и емпирични тестове на либерализацията на газов сектор в Европа“ с автор проф. д-р Юли Тодоров Радев, за присъждане на научна степен „Доктор на науките“ представлява изследване на значим и актуален проблем. Постигнати са значими приноси, които обогатяват научното знание и подпомагат практиката.

Всичко това ми дава основание с увереност да дам висока оценка и положително становище на дисертационния труд и да препоръчам на почитаемите членове на Научното жури да присъдят на проф. д-р Юли Тодоров Радев научната степен “Доктор на науките”.

Дата: 29.08.2022 г.

РЕЦЕНЗЕНТ:

/доц. д-р инж. Борислав Николов/